

Rahimova Shahnoza Jo'raqulovna

Termiz davlat pedagogika instituti,

Amaliy ingliz tili kafedrası o'qituvchisi

e-mail: raximovashaxnoza68@gmail.com

Tel: +998995888525

UDK: 821.109.05

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA «SHUKRONALIK»NI

IFODALAYDIGAN BIRLIKLARNING O'RGANILISH TARIXI

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillarida «shukronalik» tushunchasini ifodalaydigan leksik birliklarning etimologik va tarixiy xususiyatlari tahlil qilinadi. O'zbek tilidagi «shukronalik» va ingliz tilidagi «gratitude» so'zlari minnatdorchilik, rahmat yoki ehtirosli tahsin bildiruvchi ma'nolarni anglatadi, lekin ular til va madaniyat kontekstida bir-biridan farq qiladi. Ushbu tadqiqotda «shukronalik» va «gratitude» so'zlarining lingvistik xususiyatlari, ularning tarixi va madaniyatdagi o'rni hamda har ikki tildagi ijtimoiy va diniy ahamiyatlari chuqur tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: shukronalik, minnatdorchilik, rahmat, etimologiya, tarixiy tahlil, ingliz tili, o'zbek tili, «gratitude», «thank», «rahmat», madaniyat.

Рахимова Шахноза Джуракуловна

Термезского государственного педагогического института,

Преподаватель кафедры практического английского языка

e-mail: raximovashaxnoza68@gmail.com

Тел: +998995888525

ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ВЫРАЖЕНИЙ БЛАГОДАРНОСТИ НА

АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация: В данной работе анализируются этимологические и исторические особенности лексических единиц, выражающих понятие «благодарность» в английском и узбекском языках. Слова «шукроналик» на узбекском языке и «gratitude» на английском языке обозначают благодарность или признательность, но различаются в контексте их

использования в каждой культуре. В исследовании подробно рассматриваются лексические особенности слов «shukronalik» и «gratitude», их история, культурные и религиозные значения, а также сходства и различия в их употреблении в разных языках и культурах.

Ключевые слова: благодарность, признательность, спасибо, этимология, исторический анализ, английский язык, узбекский язык, «gratitude», «thank», «спасибо», культура.

Rahimova Shahnoza Jo‘raqulovna

Termez State Pedagogical Institute,

Teacher at the Department of Practical English

e-mail: raximovashaxnoza68@gmail.com

Phone: +998995888525

THE HISTORY OF THE STUDY OF EXPRESSIONS OF «GRATITUDE» IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Annotation: This paper analyzes the etymological and historical features of lexical units expressing the concept of «gratitude» in English and Uzbek. The words «shukronalik» in Uzbek and «gratitude» in English both denote gratitude or appreciation, but they differ in the context of their usage in each culture. This study examines the lexical features of the words «shukronalik» and «gratitude», their historical development, cultural and religious connotations, and the similarities and differences in their usage across languages and cultures.

Key words: gratitude, thankfulness, thanks, etymology, historical analysis, English language, Uzbek language, «gratitude», «thank», «thanks», culture.

Kirish.

O‘tgan chorak asrda inson his-tuyg‘ularining biologik, psixologik va ijtimoiy asoslarini tushunishda misli ko‘rilmagan yutuqlarga erishildi. Bizga ma‘lumki, «shukronalik» tushunchasi ingliz va o‘zbek tillarida minnatdorchilik, rahmat yoki ehtirosli tahsin bildiruvchi iboralar sifatida namoyon bo‘ladi. Bu tushuncha, uning tarixiy va etimologik xususiyatlari jihatidan ikki tilda ham o‘ziga xos xususiyatlarga ega.

Adabiyotlar tahlili.

Shukronalik (Gratitude) nafaqat yahudiy, nasroniy, musulmon, buddaviy va hinduizm falsafasida yuqori baholangan insoniy xususiyat, balki bu an'analar ichida raqobatsiz sifat sifatida qaraladi va yaxshi hayot kechirish uchun zarur bo'lib hisoblanadi. Xususan, Qur'oni karimning bir qancha oyatlarida shukronalik mo'min-musulmonning eng go'zal fazilatlaridan biri sifatida tavsiflanadi. A. Madvaliev muharrirligida nashrga tayyorlangan "O'zbek tilining izohli lug'ati"da ham shukronalik, shukr tushunchalari lingvistik nuqtai nazardan tahlil qilingan [5]. Xorijiy tadqiqotchilardan B. Comrie [1], John Ayto [4], E. Finkel [3] kabi tadqiqotchilar esa shukronalik tushunchasini turli tillar miqyosida qiyosiy tahlil qilganlar.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqotda ingliz va o'zbek tillarida «shukronalik»ni ifodalovchi leksik birliklarning etimologik va tarixiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda quyidagi metodologik yondoshuvlar qo'llaniladi:

Leksik-semantik tahlil: Tadqiqotda ingliz va o'zbek tillaridagi «shukronalik»ni ifodalovchi birliklarning ma'nosi, shakli va ularga xos bo'lgan semantik o'zgarishlar o'rganiladi. Bu usul orqali har ikki tilda minnatdorchilik, rahmat va ehtirosli tahsin bildirishga oid so'zlarning lug'aviy va kontseptual o'ziga xosliklari aniqlanadi.

Etimologik tahlil: Har ikki tilning «shukronalik»ni ifodalovchi so'zlari, ya'ni o'zbek tilidagi «shukronalik», «rahmat», «shukr» va ingliz tilidagi «gratitude», «thank», «thanks» kabi so'zlarning kelib chiqishi va tarixiy rivojlanish jarayonlari o'rganiladi. Etimologik tahlil orqali bu so'zlarning qayerdan kelib chiqqani, qanday o'zgarishlar yuz berganligi va ularning madaniyatlararo aloqalari aniqlanadi.

Kulturologik tahlil: Bu metod orqali «shukronalik» tushunchasining ingliz va o'zbek madaniyatlaridagi o'rni, uning diniy, falsafiy va ijtimoiy kontekstlaridagi farqlari o'rganiladi. Shuningdek, shukronalik ifodalarining har ikki til va madaniyatdagi ahamiyati va foydalanish jarayoni tahlil qilinadi.

Tarixiy tahlil: Tarixiy tahlil metodidan foydalangan holda ingliz va o'zbek tillaridagi «shukronalik»ni ifodalovchi birliklarning rivojlanish tarixi o'rganiladi. Bu usul yordamida so'zlarning o'tmishdagi ma'nolari, diniy va ijtimoiy holatlar bilan bog'liq ravishda qanday shakllanganligi va o'zgarishlar yuz berganligi aniqlanadi.

Tahlillar va natijalar.

O'zbek tilidagi «shukronalik» so'zi arabcha «shukr» (شكر) so'zidan olingan. «Shukr» so'zi «rahmat aytish», «minnatdorchilik bildirish» yoki «ehtirosli tahsin» degan ma'nolarni anglatadi. Arabcha «shukr» so'zining o'zidan «shukronalik» kabi turli shakllar hosil bo'lgan. Shuningdek, «shukr» so'zi Qur'on va hadisda ham tez-tez ishlatiladi va odatda Allohning ne'matlariga shukr qilishni anglatadi [2].

Islomning ta'siri o'zbek tilidagi «shukronalik» tushunchasiga juda katta bo'lgan. Islom dini, o'zining dastlabki davrlaridan boshlab, minnatdorchilikni Allohga bo'lgan ibodat va rahmatning bir shakli sifatida qaragan. «Shukronalik» so'zi va unga asoslangan an'analar musulmonlar orasida rivojlanib, ularning kundalik tiliga, xususan diniy iboralarga chuqur kirib borgan. Shukronalikning asosiy maqsadi insonni Allohga nisbatan minnatdorchilikka chaqirishdir.

Ingliz tilidagi «gratitude» so'zi lotincha «gratus» (minnatdorchilik, xushnudlik) so'zidan kelib chiqqan. «Gratus» so'zi o'z navbatida «grati» (rahmat) ma'nosini bildiradi va bu so'z lotin tilida «qadrli» yoki «maqtovga loyiq» ma'nolarini ham anglatgan. «Gratitude» so'zi ingliz tiliga lotin tilidan kirib, o'zining ma'nosini saqlab qolgan [3].

Ingliz tilida «gratitude» tushunchasi qadimgi Rim davridan boshlab ishlatilgan. Rim falsafasida minnatdorchilik va rahmatning ahamiyati juda katta bo'lgan. Yevropa madaniyatida, ayniqsa, nasroniylik davrida, shukronalik faqat insonlar o'rtasida emas, balki Xudoga nisbatan ham alohida e'tibor qaratilgan. Minnatdorchilikni his qilish, o'z vaqtida ruhiy ahvolni yaxshilash va ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlash uchun zarur bo'lgani bois, «gratitude» tushunchasi ham madaniy an'analar orqali keng tarqalgan [4].

Shukronalikni ifodalovchi birliklarning etimologik va tarixiy xususiyatlari har bir tilning madaniyati, diniy e'tiqodlari va tarixi bilan chambarchas bog'liq. Ingliz va o'zbek tillarida shukronalikni ifodalovchi birliklar ham tarixiy va madaniy xususiyatlar bilan o'zaro bog'langan bo'lib, ular bu tillarning rivojlanishida o'ziga xos o'rin tutadi. Quyida ingliz va o'zbek tillaridagi shukronalikni ifodalovchi birliklarning etimologik va tarixiy xususiyatlari keltirilgan.

Ingliz tilidagi shukronalikni ifodalovchi birliklarning etimologik va tarixiy xususiyatlari:

«Thank you»:

Etimologiya: Ingliz tilidagi «thank» so'zi qadimiy ingliz tilidagi «þanc» (o'ylash, minnatdorchilik bildirish) so'zidan kelib chiqqan. Bu so'z Proto-Germanic tiliga borib taqaladi va «minnatdorchilik bildirish» yoki «qadriga yetish» degan ma'nolarni anglatadi [5]:

Tarixiy xususiyatlar: Ingliz tilidagi «thank» so'zi qadimdan diniy kontekstda ham ishlatilgan. O'zaro hurmat va ijtimoiy munosabatlarni ifodalashda shukronalik muhim o'rin tutgan. XVII-XVIII asrlarda, shukronalikni bildirish uchun «thank you» iborasi keng qo'llanila boshlagan va bu ibora ingliz madaniyatida kundalik hayotda muhim elementga aylangan.

«Thanks»:

Etimologiya: «Thanks» so'zi ham «thank» so'zidan kelib chiqqan bo'lib, bu so'zning ko'plik shaklidir. Ingliz tilida «thanks» qisqa va norasmiy shaklda ishlatiladi [4].

Tarixiy xususiyatlar: «Thanks» so'zi, eng avvalo, norasmiy, samimiy va ko'proq do'stona munosabatlar o'rnatish uchun ishlatilgan. Bu shakl, ko'proq XVIII asrdan boshlab keng tarqalgan va hozirda har kuni foydalaniladigan ibora hisoblanadi.

«I appreciate it»:

Etimologiya: «Appreciate» so'zi lotincha «appretiare» (qadriga yetmoq) so'zidan olingan bo'lib, bu so'z «qadriga yetish» yoki «hurmat ko'rsatish» ma'nolarini anglatadi.

Tarixiy xususiyatlar: Bu ibora XIX asrda rivojlana boshlagan. O'ziga xos ravishda bu so'z, ko'proq zamonaviy ingliz tilida minnatdorchilik bildiruvchi rasmiy va chuqur shakl sifatida ishlatiladi.

O'zbek tilidagi shukronalikni ifodalovchi birliklarning etimologik va tarixiy xususiyatlari:

«Rahmat»:

Etimologiya: «Rahmat» so'zi arabcha «rahmah» (rahm, shafqat, rahmat, arabchachan ko'plik formasi rahmat-rahmat) so'zidan kelib chiqqan. Arab tilida bu so'z Yaratganning rahmatini yoki insonning rahm-shafqatini bildiradi. O'zbek tiliga arab tilidan kirib, minnatdorchilik bildiruvchi umumiy so'zga aylangan.

Tarixiy xususiyatlar: «Rahmat» so'zi O'rta Osiyo musulmonlari orasida diniy va ijtimoiy madaniyatda keng tarqalgan. Islom dini ta'sirida, bu so'z asosan diniy kontekstda ishlatilgan bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan kundalik hayotda ham keng qo'llanila boshlagan.

«Minnatdorman»:

Etimologiya: «Minnatdorman» so'zi o'zbekcha «minnat» (rahmat, shukronalik) va «dorman» (bo'lish) so'zlaridan hosil bo'lgan. Bu so'z to'g'ridan-to'g'ri o'zbek tilining morfologiyasidan kelib chiqqan.

Tarixiy xususiyatlar: «Minnatdorman» so'zi asosan rasmiy yoki samimiy muomalada ishlatiladi va o'zbek xalqining qadimdan o'zaro minnatdorchilikni bildirgan shaklidir. Bu so'z, asosan, yurtimizda yaqin do'stlar, qarindoshlar o'rtasida ishlatiladi.

«Shukr»:

Etimologiya: «Shukr» so'zi arabcha «shukr» (rahmat, minnatdorchilik) so'zidan olingan va asosan diniy ma'noda ishlatiladi.

Tarixiy xususiyatlar: «Shukr» so'zi Islom dini ta'siri ostida keng tarqalgan bo'lib, musulmonlar o'rtasida Allohga minnatdorchilik bildirishda ishlatilgan. Bu so'z, shuningdek, o'zbek tilidagi diniy adabiyotda ham keng qo'llanilgan.

«Shukrlar bo'lsin»:

Etimologiya: Bu ibora arabcha «shukr» (rahmat) soʻzidan va oʻzbekcha «boʻlsin» feʻlidan hosil boʻladi.

Tarixiy xususiyatlar: «Shukrlar boʻlsin» iborasi, asosan diniy va rasmiy vaziyatlarda ishlatiladi. Islom madaniyatida, bu ibora koʻpincha minnatdorchilik yoki qanoatni ifodalashda ishlatilgan.

Rahmat-rahmat:

Etimologiya: bu ibora yakka tartibda qoʻllanilib arab tilida ot soʻz turkumiga mansub boʻlib, rahmat soʻzining koʻplik formasini ifodalaydi.

Tarixiy xususiyatlari: “rahmat-rahmat” iborasi, asosan, rasmiy yoki kundalik soʻzlashuvda ishlatiladi, bu ibora har bitta bizga rahm shavqat qilingan narsa uchun, yoki berilgan moddiy va maʼnaviy yordam uchun odamlar orasida ishlatiladi [3]

Taqqoslash:

Ingliz va oʻzbek tillaridagi shukronalik birliklari diniy, madaniy va tarixiy jihatdan oʻziga xos xususiyatlarga ega. Ingliz tilidagi shukronalik birliklari koʻproq ijtimoiy va harbiy kontekstlarda rivojlangan, ayniqsa «thank» soʻzi asosan umuman hurmat va minnatdorchilikni bildiradi. Oʻzbek tilida esa, «rahmat», «shukr», «minnatdorman» kabi birliklar diniy taʼsirlar (xususan, Islom dini) orqali rivojlanib, madaniyat va ijtimoiy munosabatlarda muhim oʻrin tutgan. Arab tili taʼsiri oʻzbek tilida juda sezilarli boʻlib, bu arabcha soʻzlarning koʻpchilikka qaraganda diniy va rasmiy kontekstda ishlatilishini tushuntiradi. Ingliz tilida esa, shukronalik ifodalari koʻproq kundalik hayot va odatdagi ijtimoiy munosabatlarda qoʻllaniladi. “Shukronalik”ni ifodalaydigan birliklarning koʻplab jihatlarda ishlatilish kelinganligi hammamizgga maʼlum. Shunday jihatlardan ayrimlarini keltirib oʻtishga harakat qildik.

Hissiy jihatlar: Har ikki tildagi «shukronalik» va «gratitude» tushunchalari, asosan, insonning boshqalarga yoki Xudoga nisbatan minnatdorchilik hissini ifodalaydi. Har ikki soʻz ham ijobiy his-tuygʻularni anglatadi, bu esa shaxsiy munosabatlar va ruhiy holat bilan chambarchas bogʻliqdir.

Madaniy ta'sirlar: O'zbek tilidagi «shukronalik» va ingliz tilidagi «gratitude» tushunchalari tarixiy ravishda o'z madaniy va diniy ta'sirlariga ega. O'zbek tilida islom dini, ingliz tilida esa nasroniylik va yunon-rom tashqi ta'sirlari minnatdorchilikni keng tarqatgan.

Ingliz va o'zbek tillari ikki xil oilaga mansub bo'lganligi sababli “shukronalik” ni iodalovchi birliklarning tarixiy ishlatilish tarixi kelib chiqishi o'rtasida ham bir qancha farqlar va yondashuvlar mavjud:

Din va falsafiy yondashuvlar: O'zbek tilidagi «shukronalik» ko'pincha diniy kontekstda ishlatiladi (xususan, Allohga bo'lgan minnatdorchilik), ingliz tilidagi «gratitude» esa ko'proq umumiy, dunyoviy ma'noda qo'llanadi. Ingliz tilidagi «gratitude» ko'pincha odamlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarda qo'llaniladi, bu esa ularning o'zaro hurmat va yaxshilikni qadrlashini ifodalaydi.[8]

Madaniy yondashuvlar: O'zbek madaniyatida «shukronalik» ko'proq muqaddas, diniy majburiyat sifatida qaraladi, ingliz madaniyatida esa u ko'proq insonlar o'rtasidagi ijtimoiy va psixologik aloqalarni mustahkamlash uchun foydalaniladi.

Xulosa.

Har ikki tilda «shukronalik» va «gratitude» tushunchalari minnatdorchilik va rahmat bildirishni anglatadi, ammo ular o'z tarixiy va madaniy kontekstlariga ko'ra, ba'zi farqlarni ham o'zida mujassam etadi. O'zbek tilida bu tushuncha ko'proq diniy va ruhiy yo'nalishda ifodalanadi, ingliz tilida esa u ko'proq ijtimoiy va shaxsiy munosabatlar nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi.

Adabiyotlar

1. Comrie B. Language Universals and Linguistic Typology: Syntax and Morphology. 2nd edition. University of Chicago Press. 1989. – 132 p.
2. Emmons R. A., McCullough M. E. The Psychology of Gratitude. Oxford University Press. 2004. – 421 p.
3. Finkel E. J., Rusbult C. E., Kumashiro M. The Role of Gratitude in Promoting Relationship Maintenance: A Longitudinal Study. Journal of Personality and Social Psychology, 2002. – P. 1105–1120.

4. John Ayto. Word origins. Second edition A&C Black, London. 2005. – 251 p.
5. Madvaliev A. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. – Toshkent: Davlat Milliy Nashriyoti, 2020. – 584 b.